

حاشیه تعلیقه بر الهیات شرح تجرید در مباحث قدرت و علم الهی

محمد بن احمد خفزی
(سده دهم هجری)

تألیف

شمس الدین محمد بن نعمه الله گیلانی (ملاشمسا)
(سده یازدهم هجری)

مقدمه و تصحیح

دکتر سید محمد علی دیباجی

حسن محسنی راد

شابک: ۹۶۴-۳۳۰-۲۳۷۷۰۶۲۲

چاپخانه و طبع: تألیف و تصحیح: انتشارات دانشگاه تهران
۱۶۰ - ۷۸۰۳۳۷۷۱ ناشر: انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	شمسای گیلانی، محمد، قرن ۱۱ق.
عنوان قراردادی	تجريد الکلام فی تحرير عقايد الاسلام، شرح شرح تجريد الکلام، برگزیده، شرح تعلیقه بر الهیات شرح تجريد، شرح
عنوان و نام پدیدآور	حاشیه تعلیقه بر الهیات شرح تجريد در مباحث قدرت و علم الهی محمد بن احمد خفري (سده دهم هجری) / تألیف شمس الدین محمد بن نعمه الله گیلانی (ملا شمس) (سده یازدهم هجری)؛ مقدمه و تصحیح سید محمد علی دیباجی، حسن محسنی راد.
مشخصات نشر	تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۲۴۳ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۹-۶۲-۸
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	عربی.
یادداشت	کتاب حاضر مقدمه ی فارسی دارد.
یادداشت	کتاب حاضر به مناسبت مویش بین المللی مکتب فلسفی اصفهان منتشر شده است که توسط دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی و دبیرخانه دائمی همایش مکتب فلسفی اصفهان برگزار شده است.
یادداشت	کتاب حاضر حاشیه «تعلیقه بر الهیات شرح تجريد» اثر محمد بن احمد خفري و آن شرحی بر برگزیده «شرح تجريد الاعتقاد» تألیف قوشچی است که خود شرحی بر کتاب «تجريد الکلام او تحرير العقائد» تألیف خواجه نصیر الدین طوسی می باشد.
یادداشت	کتاب حاضر با حمایت موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، دانشگاه اصفهان، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خواراسگان (اصفهان) منتشر شده است.
یادداشت	کتابنامه، ص. ۲۴۲ - ۲۴۳: همچنین به صورت زیر نویس.
موضوع	نصیر الدین طوسی، محمد بن محمد، ۵۹۷ - ۶۷۲ق. تجريد الکلام فی تحرير العقاید الاسلام — نقد و تفسیر
موضوع	قوشچی، علی بن محمد، ۸۷۹ق. شرح تجريد الکلام — نقد و تفسیر
موضوع	خفري، محمد بن احمد، ۹۵۷ق. تعلیقه بر الهیات شرح تجريد — نقد و تفسیر
موضوع	کلام شیعه امامیه — متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	Imamite Shiites theology -- Early works to 20th century
شناسه افزوده	دیباجی، سید محمد علی، ۱۳۴۴ - مقدمه نویس، مصحح
شناسه افزوده	محسنی راد، حسن، ۱۳۶۲ - مقدمه نویس، مصحح
شناسه افزوده	نصیر الدین طوسی، محمد بن محمد، ۵۹۷ - ۶۷۲ق. تجريد الکلام فی تحرير العقاید الاسلام، شرح
شناسه افزوده	سرخچی، ابن محمد، ۸۷۹ق. شرح تجريد الکلام، شرح
شناسه افزوده	خفري، محمد بن احمد، ۹۵۷ق. تعلیقه بر الهیات شرح تجريد، شرح
شناسه افزوده	حسن بین المللی مکتب فلسفی اصفهان (دومین: ۱۳۹۵: اصفهان)
شناسه افزوده	International Conference Philosophical School Isfahan (Yth: 2015)
شناسه افزوده	موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران
شناسه افزوده	ناه اص بان
شناسه افزوده	دانشگاه آزاد اسلامی، خواراسگان
شناسه افزوده	دانشگاه اصفهان، سده ادبیات و علوم انسانی
شناسه افزوده	همایش مکتب فلسفی اصفهان، دبیرخانه
رده بندی کنگره	۱۳۹۶ ۳۰۸۴۵: ۶۱۰/۱
رده بندی دیویی	۲۹۷/۴۱۷۲
شماره کتابشناسی ملی	۴۶۹۹۹۲۸

حاشیه تعلیقه بر الهیات شرح تجريد در مباحث قدرت و علم الهی

محمد بن احمد خفري

تألیف: شمس الدین محمد بن نعمه الله گیلانی (ملا شمس)

مقدمه و تصحیح: دکتر سید محمد علی دیباجی - حسن محسنی راد

ناشر: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۶

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۹-۶۲-۸

چاپخانه: موسسه بوستان کتاب ۵-۱۱۴۳۶۶۶۰۲۵

حق چاپ و نشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان نوفل لوشاتو، کوچه شهید آراکلیان، شماره ۲

تلفن: ۶۶۴۰۵۴۴۵؛ نمابر: ۶۶۹۵۳۳۴۲

اصفهان، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دبیر خانه دائمی همایش مکتب فلسفی اصفهان ۳۷۹۳۳۰۹۷ - ۳۱

درآمد	۱۴
مقدمه	۱۶
معرفی مؤلف	۱۶
تولد و وفات	۱۷
اساتید و شاگردان	۱۸
احوال ملاشمسا	۱۹
ملاشمسا از منظر ملاصدرا	۲۰
آثار	۲۲
الف- آثار مستقلة	۲۲
ب- حواشی، تعلیقات، شروع	۲۵
تأملی در آراء و اندیشه های ملاشمسا	۲۶
معرفی کتاب و نسخه های آن	۲۸
الف- معرفی نسخ	۲۹
ب- شیوه تصحیح	۳۱
صفحات اول از هر نسخه	۳۴
صفات علم و قدرت الهی از دیدگاه مولف	۴۰
به قلم حسن محسنی راد	۴۰
۱) قدرت الهی	۴۰
الف- ایجاب و اختیار واجب	۴۰
ب- تعریف قدرت و تقلیل محل نزاع متکلمین و فلاسفه به مسئله حدوث و قدم	
عالم	۴۱
ج- ایجاب خاص	۴۳

- د- دلالت اجماع ملین و حدیث نبوی مشهور بر حدوث و جواب از شبهه دور... ۴۴
- ه- امکان، علت احتیاج به ذات واجب تعالی و نه مطلق علت ۴۵
- و- نسبت افعال عباد با شمول قدرت واجب تعالی ۴۷
- ز- شبهه عدم تمکن فاعل در حال فعل از ترک و در حال ترک از فعل ۴۸
- ح- شبهه قدم عالم در صورت عینیت صفات با ذات واجب تعالی ۵۰
- ط- جواز تخلف معلول از علت در مرتبه ذات علت ۵۱
- ک- رد زمان موهوم ۵۲
- ل- کیفیت تاثیر واجب تعالی در ممکنات ۵۳
- م- شیر و قول به ثنویت ۵۵
- (۲) علم الهی ۵۶
- الف- تبیین حقیقت علم ۵۹
- ب- حقیقت علم فقط حضری است ۵۹
- ج- کثرت در عالم و معلوم استناد است ۶۰
- د- عدم تقدم علم اجمالی بر علم تفصیلی ۶۱
- ه- مناط علم الهی ۶۲
- و- علم واجب به ماسوای ذات و نظر او در باب علم قبل از ایجاد ۶۳
- ز- عدم وجود مراتب در علم الهی با توجه به مناط علم واجب تعالی از منظر ملاشمسا ۶۵
- ح- استناد به کلام بزرگان فلاسفه از مکاتب مختلف ۶۶
- ح- علم اجمالی از منظر ملاشمسا ۶۷
- ط- تبیین اقوال قدما فلاسفه در مسئله علم الهی و نقد نظر خفری ۶۹
- ی- دفاع از ابن سینا در انتساب قول علم حصولی به ذات واجب ۷۱
- ک- بیان مذاهب پنجگانه در علم الهی به ماسوی و تلاش در توجیه آنها به وفق

هم.....	۷۴.....
ل- علم واجب به جزئیات متغیره.....	۷۶.....
م- دفاع از ابن سینا در مقابل خفیه در بحث علم الهی به جزئیات متغیر زمانی..	۷۶.....
مبحث القدرة.....	۷۹.....
مبحث العلم.....	۱۴۹.....
منابع و مآخذ.....	۲۴۲.....

درآمد

درباره ملاشمسای گیلانی و آرای او مدتی است که مقالات و مطالبی در محافل فلسفی و کلامی مطرح شده است. کتاب پیش رو که دو مبحث از حاشیه او بر یکی از تعلیقات شرح تجرید است روشنی بخش دیدگاه وی در مباحث صفات علم و قدرت الهی است. این کتاب در ابتدا به صورت پایان نامه کارشناسی ارشد در پردیس فارابی دانشگاه تهران دفاع شده و آنگاه با تحقیق بیشتر بدین صورت عرضه می شود. در اینجا بایسته است نکات زیر به عرض خوانندگان محترم و دستاورد این حکمت و کلام رسانده شود:

۱- حقوق معنوی اثر: پایان نامه متعلق به دانشگاه تهران است. از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه تهران که تکمیل و انتشار اثر در قالب کتاب را پذیرفت تشکر می کنیم.

۲- کار اصلی این تحقیق از آن برادر گرامی جناب آقای حسن محسنی راد است و اگر کاستی در آن دیده می شود از طریقت نگارنده این سطور است. ایشان چه در زمان تحقیق پایان نامه خود و چه پس از آنکه با جناب پیشنهاد کار بیشتر برای عرضه در همایش و چاپ آن را دادم، مجدانه به کنار هم گماشت و با دیدن نسخه های بیشتر و نگارش دیدگاه ملاشمسا در مقدمه کتاب به غنای آن افزود. زحمات ایشان شایسته قدردانی فراوان است.

۳- از دوست عزیز و فرزانه ام جناب دکتر حامد ناجی اصفهانی که مشاوره پایان نامه را بعهدہ داشته و نکات سودمندی را تذکر دادند و برای چاپ آن مارا ترغیب نمودند سپاسگزارم.

۴- از برادر اندیشمند و بزرگوارم جناب دکتر علی کرباسی زاده اصفهانی،

دبیر محترم همایش، که از پیشنهاد عرضه و چاپ این کتاب به گرمی استقبال کرده و با وجود تنگنای وقت مارا به ادامه کار تشویق کردند بسیار سپاسگزارم.

امید است انتشار این کتاب گامی هرچند کوچک در معرفی مکتب فلسفی اصفهان بحساب آید و پیش درآمدی بر گامهای مهم دیگر در این زمینه شود. در مقدمه کتاب ابتدا شرح مختصری از احوال و آثار ملاشمسا و توضیحی در باره این اثر و بی‌کونگی تصحیح آن آورده آنگاه به مطالبی در باره دیدگاه او در مبحث علم و قدرت الهی می‌پردازیم.

سید محمد علی دیباجی - دانشیار دانشگاه تهران

شهر مقدس قم، بهمن ۱۳۹۵